
WSCHODNI ROCZNIK HUMANISTYCZNY
TOM XIX (2022), №3
Systemy dokumentowania, red. Artur Górak
s. 187-214
doi: 10.36121/tczarnota.19.2022.3.187

Tomasz Czarnota
(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej)
ORCID 0000-0001-7702-9053

Uwagi na temat tworzenia normatywów PZPR dotyczących ochrony tajemnicy partyjnej i państwowej

Streszczenie: PZPR zabezpieczała sekrety sprawowania władzy, w szczególności przed obywatelami i również na odcinku pracy biurowej. Nie mając wiedzy i doświadczeń, niezbędnych do tworzenia instrukcji itp., które tworzyłyby zręby systemu ochrony jej tajemnic, poszukiwała odpowiedniego *know how* u instytucji państwowych – współtworzących wraz z nią ustrój PRL. Autor twierdzi, że partia skorzystała z rozwiązań, jakie wprowadziły, w wydanych przez siebie instrukcjach, Prezydium Rady Ministrów oraz Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, odpowiednio w 1949 r i w 1972 r. Partia mechanicznie kopiowała zapisy, które wydawały jej się adekwatne. Z kolei od organów centralnych partii kopiowały organy terenowe.

Słowa kluczowe: tajemnica państwowa, tajemnica służbowa, tajemnica partyjna, Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, normatywy kancelaryjne

Remarks on the creation of norms for the protection of party and state secrets in the Polish United Communist Party

Annotation: The PZPR protected the secrets of exercising power, especially from citizens and also in the area of office work. Having no knowledge and experiences necessary to create instructions, etc., which would form the foundations of the system of protecting secrets, the party sought the appropriate know-how from state institutions - co-creating the system of the Polish People's Republic with her. The author claims that the party took advantage of the solutions introduced in the instructions issued by the Presidium of the Council of Ministers and the Ministry of Internal Affairs in 1949 and 1972, respectively. The party mechanically copied the provisions that seemed adequate to it. In turn, local organs copied from the central organs of the party.

Keywords: state secret, official secret, party secret, Polish United Workers' Party, office norms

PZPR, jak każde ugrupowanie polityczne sprawujące władzę w państwie po dyktatorsku i wbrew woli większości jego obywateli, aby ją utrzymać – utrzymując ludzi w posłuszeństwie – musiała zatroszczyć się o to, aby wiele tajemnic otaczających meandry sprawowania władzy nie przedostało się do „osób nieuprawnionych”, czyli przede wszystkim do ogółu zwykłych obywateli, choć oficjalnie zabezpieczała się przed „przeciekami” do krajowych lub zagranicznych ośrodków, zainteresowanych położeniem kresu jej rządów. Miała przy tym do dyspozycji cały arsenał instrumentów (na czele z „cenzurą”). Jeden z nich stanowiły normatywy kancelaryjne, umożliwiające zabezpieczenie jej tajemnic za pomocą odpowiednich metod i środków do wykorzystania w pracy biurowej. Niniejszy artykuł jest próbą przybliżenia tego, w jaki sposób wyżej wymieniona partia je tworzyła i wdrażała (tzn. wprowadzała do użytku – nie analizowałem już tego, jak stosowano je w praktyce), od początkowego po schyłkowy okres jej istnienia (czyli od końca lat 40. po schyłek lat 80. XX w.), oraz jakich się miała rozwiązań, w celu osiągnięcia zamierzonego efektu, czyli zabezpieczenia się przed znalezieniem się jej tajemnic w niepowołanych rękach. Zagadnienia te nie były dotychczas przedmiotem badań, co czyni ten artykuł poniekąd pionierskim. Tym, na czym w owym kontekście chciałem się skupić, było zbadanie tego, w jaki sposób – skąd, jakimi drogami, do autorów tych normatywów trafiały wzorce określonych rozwiązań i cała metodyka postępowania w tym zakresie, którą do nich implementowano oraz to, jak przebiegała ich czasoprzestrzenna recepcja w obrębie struktury organizacyjnej partii. Te normatywy, o których mowa, to zestaw instrukcji (nie zawsze noszących tą nazwę), wydawanych bądź przez centralne organy władzy partyjnej (Biuro Organizacyjne lub Sekretariat KC PZPR) bądź przez uprawnionych decydentów ze szczebli wojewódzkiego lub rejonowego, znajdujących się w zespołach KC PZPR w Warszawie (w Archiwum Akt Nowych w Warszawie) oraz KW PZPR w Lublinie i Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej w Kraśniku (w Archiwum Państwowym w Lublinie). Jedną z zasadniczych tez, jakie postawiłem, przystępując do pracy nad tym artykułem, było założenie, że PZPR generalnie nie była na tym polu wybitnie oryginalna. Mam na myśli to, że przy formułowaniu obowiązujących zaleceń czerpano zarówno z dorobku instytucji państwowych (z powszechnie obowiązujących aktów prawnych i niepublikowanych¹ sektorowych lub resortowych normatywów), jak i od siebie nawzajem, tzn. jeden szczebel bądź jedno ogniwo partyjne od drugiego – wówczas, gdy pojawiały się potrzeby i możliwości po temu.

Zgodnie z porządkiem chronologicznym, uwagi na ten temat rozpoczynam od zrzębów wyżej zasygnalizowanej problematyki, zaobserwowanych u schyłku lat 40. XX w. Ich pojawienie się akurat wtedy wynikało nie tylko z rzeczywistej potrzeby unormowania wielu spraw wewnątrzorganizacyjnych, istotnych dla nowopowstałego (wskutek połączenia dwóch istniejących dotąd partii: PPR i PPS) tworu politycznego, ale i z faktu, że zewnętrzny impuls ku temu podsunęło również rozstrzygnięcie prawne władz państwowych, wynikające z ogólnej sytuacji politycznej oraz atmosfery podejrzliwości i nieufności. Rozstrzygnięciem, o którym mowa, był Dekret z 26 października 1949 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej². Ówczesne centralne kierownictwo par-

¹ Z tego powodu poszukiwałem ich, na szczęście efektywnie, w zasobie archiwów IPN.

² Dekret z 26 X 1949 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej (Dz. U. nr 55, poz. 437).

tyjne uczyniło z Dekretu instrument walki politycznej³. Ale pod wpływem panującej atmosfery zrodziło się w nim także przekonanie o konieczności zwiększenia wysiłków partii na rzecz zapewnienia bezpieczeństwa tajemnicom państwowej i służbowej, jak i, zwłaszcza, otoczenia lepszą ochroną tajemnicy partyjnej. Należy dodać, że do partyjnej centrali mogły również docierać sygnały z terenu, świadczące o istnieniu konieczności opracowania adresowanego do wszystkich normatywu, całościowo regulującego kwestię ochrony partyjnych tajemnic. Znana jest mi sytuacja z KW PZPR w Lublinie z lata 1949 r., będąca opisem dysfunkcji, panujących w jego aparacie na tym odcinku⁴. W tych okolicznościach doszło do uchwalenia przez Biuro Organizacyjne Komitetu Centralnego (dalej BO KC) PZPR Uchwały w sprawie wzmocnienia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego⁵. Nie sposób pominąć tu ustaleń Władysława Horsta, wedle którego wydanie wspomnianego Dekretu, jak i przyjęcie przez BO KC Uchwały, było następstwem pobytu w Moskwie delegacji działaczy PZPR, którzy w połowie 1949 r. udali się do „Wielkiego Brata” w celu zapoznania się ze sprawdzonymi metodami i wzorami funkcjonowania WKP(b)⁶.

Rzeczą charakterystyczną, zasługującą na wyeksponowanie i uwagę w przypadku owej Uchwały, jest to, że intencją jej autorów (rozpoznawalną już w jej tytule) było wniesienie istotnego wkładu w procesy zabezpieczania się przed (urojonymi) zagrożeniami, realizowane w sektorze publicznym (nie bez powiązań z działalnością partii), jak i w szczególności w samej partii. Jeśli chodzi o pierwszy z tych obszarów, chodziło najwyraźniej o zaznaczenie kwestii *stricte* politycznych, nie dość uchwytnych w Dekrecie. Właściwym miejscem w omawianym normatywie dla wyrażenia stanowiska centralnego kierownictwa PZPR był swoisty Wstęp, stanowiący uzasadnienie jego wydania. Wynika z niego, że Uchwałę wydano w związku z przekonaniem o konieczności zaktywizowania i wyłączenia czujności całej partii oraz wszystkich jej członków dla wzmocnienia i należytego zabezpieczenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego „przeciwko próbom agentur wroga usiłującym wzmagać penetrację i przenikanie do różnych ogniw życia publicznego celem szpiegostwa, służącego m.in. do przygotowania sabotażu i dywersji”. Dotychczasowa praktyka w tym zakresie wykazywała szereg niedociągnięć⁷. Przyznano że wyrazem wzmocnienia czujności

³ W. Horst, *Kancelarie i archiwa Centralnego Komitetu Wykonawczego Polskiej Partii Socjalistycznej, Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej i Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1944-1990)*, Warszawa 2006, s. 147.

⁴ I sekretarz KW Stanisław Łapot rozesłał w sierpniu tego roku do kierowników wszystkich wydziałów KW kurendę, spowodowaną ustaleniem, że w ich pracy nie przestrzega się „elementarnych zasad ostrożności, w celu odpowiedniego zabezpieczenia i przechowywania dokumentów partyjnych”. Pozostawiano je w miejscach dostępnych dla osób postronnych, głównie w związku z niezamykaniem biur, szuflad i pokoi w czasie oddalania się z miejsca pracy. W związku z tym sekretarz Łapot zwrócił się do kierowników wydziałów, aby zechcieli „łaskawie pouczyć o powyższym obowiązku swoich pracowników, skontrolować stan dokumentacji, oraz przestrzegać, by pokoje ich Wydziałów każdorazowo po pracy były zamknięte, [a klucz] był pozostawiony na portierni.” APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 1113, Pismo I sekretarza KW do kierowników Wydziałów KW z 8 VIII 1949, k. 22.

⁵ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie wzmocnienia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1949, k. 2-6.

⁶ W. Horst, dz. cyt., s. 148-149.

⁷ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie

na tym odcinku jest uchwalony przez rząd Dekret, jak i skoordynowane regulowanie przez poszczególne resorty sposobów zabezpieczenia wyżej wymienionych tajemnic. I dalej następuje swoiste *clou* odnoszące się do roli, jaką Uchwała ma do odegrania. „Ochrona tajemnicy państwowej i służbowej realizowana jednak być musi przede wszystkim [sic!] przez zmobilizowanie wokół tego zagadnienia czujności całej Partii i wszystkich jej członków. Tylko wtedy zapewniona będzie pełna, stała, nie tylko formalna i nie biurokratyczna [sic!], realizacja zarówno Dekretu, jak i wynikłych z niego zarządzeń i instrukcji o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej.” W ustępie tym pobrzmiewa niedwuznaczne przekonanie o tym, że „formalne i biurokratyczne” rozwiązania mają do odegrania niepoślednią rolę, ale są poniekąd niewystarczające – pełnię skuteczności ochrony wyżej wymienionych tajemnic ma zagwarantować dopiero wcielenie w życie postanowień owej Uchwały. Pozostając przy zagadnieniu szerokiego zakresu Uchwały – uzupełniającej niejako Dekret – należy też, poza wymiarem rzeczowym, zwrócić uwagę na określony w niej zakres podmiotowy. Był on szeroki, co pozwala na wyodrębnienie w nim zarówno „zewnątrznej”, jak i „wewnętrznej”, ściśle partyjnej, perspektywy. Perspektywa „zewnątrzna” odnosiła się do chronienia wyżej wymienionych tajemnic przez partię i jej członków „we wszystkich ogniwach aparatu administracji państwowej, aparatu gospodarczego, związków zawodowych i organizacji społecznych”. Na tym odcinku Podstawowe Organizacje Partyjne PZPR działające w owych różnych podmiotach miały na swoich zebraniach popularyzować i wyjaśniać polityczne znaczenie dekretu „jako jednego z instrumentów walki z wrogiem klasowym”⁸. Skupieni w nich członkowie partii powinni przodować w realizacji ochrony tajemnic i przejawiać inicjatywę w kierunku jej wzmożenia oraz sygnalizować „powołanym instancjom” każdy przypadek przekroczenia zasad ochrony tajemnic⁹. Uchwała zobowiązywała ich też do tego, aby przy okazji ogólnych zebrań pracowniczych wciągali bezpartyjnych „do kampanii politycznej wokół Dekretu” i wyjaśniali im znaczenie przestrzegania tajemnic dla interesu Polski Ludowej¹⁰.

Ale, co wyżej zasygnalizowano, w Uchwale występowała również, w gruncie rzeczy główna, „wewnętrzna”, ściśle partyjna, perspektywa podmiotowa. Przejście do niej znamionowały uwagi zamieszczone pod koniec quasi-Wstępu – poprzedzające punkt I Uchwały – łączące problematykę ogólną z działalnością samej PZPR, cytując: „Ze względu na kierowniczą rolę Partii [sic!], w której zbiegają się wszystkie najważniejsze sprawy polityczne i gospodarcze, konieczne jest także maksymalne wzmożenie ochrony tajemnicy państwowej i służbowej [uwypuklenie moje – T. C.] w zakresie całokształtu działalności władz centralnych i terenowych ogniw Partii, konieczne jest przestrzeganie tajemnicy partyjnej [uwypuklenie moje – T. C.] przez wszystkich członków Partii.”¹¹ Ów ściśle partyjny kontekst należy zatem rozpocząć od objaśnienia tego, czym właściwie owa tajemnica partyjna była. To nowe pojęcie,

wzmożenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1949, k. 2.

⁸ Tamże.

⁹ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie wzmożenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1949, k. 2-3.

¹⁰ Tamże, k. 3.

¹¹ Tamże.

we wcześniejszych fragmentach Uchwały była konsekwentnie mowa jedynie o tajemnicach państwowej i służbowej. O tym, czym każda z nich była, dowiedzieć się można z wyżej wymienionego Dekretu. Zgodnie z nim „Tajemnicę państwową stanowią wszelkie wiadomości, dokumenty lub inne przedmioty, które ze względu na obronę, bezpieczeństwo lub ważne interesy gospodarcze bądź polityczne Państwa Polskiego albo państw zaprzyjaźnionych mogą być udostępnione wyłącznie osobom do tego uprawnionym. Rada Ministrów może w drodze uchwały szczegółowo określić zakres wiadomości, dokumentów lub innych przedmiotów jako stanowiących tajemnicę państwową.”¹² Z kolei „Tajemnicę służbową stanowią wiadomości, dokumenty lub inne przedmioty, które ze względu na dobro służby mogą być udostępnione wyłącznie osobom do tego uprawnionym”.¹³ Jeżeli chodzi o tajemnicę partyjną, autorzy Uchwały niestety nie pokusili się o zamieszczenie w niej jej definicji, można ją jedynie pośrednio wywieść z zawartych w niej (w punkcie I w podpunkcie 2) informacji. Otóż stanowiły by ją wszystkie sprawy, z którymi pracownicy aparatu partyjnego zapoznają się w związku z wykonywaną funkcją w partii – obejmujące wiadomości, których ujawnienie nie jest niezbędne dla załatwienia tych spraw, będące zarazem wiadomościami, których przenikaniu na zewnątrz należy zapobiegać¹⁴. Jest to dosyć oryginalne ujęcie. Porównując je z którąś z dwóch wyżej wymienionych definicji, odnosi się wrażenie, że tajemnica partyjna wykazuje pewne podobieństwo do tajemnicy służbowej. Być może jest to jednym z powodów, dla których – o czym będzie mową w dalszej części tego artykułu – później stworzono kolejne oryginalne pojęcie: tajemnica partyjna i państwowa. Ale przed nim pojawiła się tajemnica służbowa i partyjna (zob. dalej). Wracając do tajemnicy partyjnej trzeba zaznaczyć, że – choć być może jest to oczywistość – w mierzniu się z jej zdefiniowaniem autorzy partyjnych normatywów nie mogli, ani też by raczej nie chcieli – w odróżnieniu od wielu innych zagadnień, wiążących się z jej skutecznym zabezpieczeniem – liczyć na to, by wyręczyli ich w tym jacyś autorzy normatywów pisanych na użytek instytucji państwowych.

Należy podkreślić, że odnosiło się to nie tylko do samego definiowania tajemnicy partyjnej, ale miało też przełożenie na poszczególne aspekty jej zabezpieczenia. Nie odchodząc bynajmniej od podążania w ślad za jednym z przyjętych na potrzeby tego artykułu założeń, czyli zamiaru ukazania „powinowactwa” treściowego pomiędzy kancelaryjnymi normatywami partyjnymi, a ich odpowiednikami z sektora państwowego – stanowiącego swoisty „klucz” do pełniejszego ukazania ich specyfiki – chciałbym zaznaczyć, że zanim do tego przejdę, czuję się w obowiązku ukazać najpierw występujące w Uchwale elementy specyficzne tylko dla działalności partyjnej, tzn. takie, które z pewnością nie mogą się wprost pokrywać z żadnymi obszarami problemowymi, występującymi w normatywach instytucji państwowych.

¹² Dekret z 26 X 1949 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej (Dz. U. nr 55, poz. 437), art. 1, ust. 1 i 2.

¹³ Tamże, art. 2.

¹⁴ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie wzmoczenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1949, k. 3.

Przeprowadzone analizy pozwoliły stwierdzić, że owe specyficzne elementy występują właściwie tylko w rozdziale I (notabene jednym z trzech¹⁵) Uchwały BO KC pt. „Wzmożenie ochrony tajemnicy służbowej i partyjnej [sic! liczba pojedyncza!] w aparacie partyjnym”, odnoszącym się w głównej mierze do aspektów personalno-organizacyjnych. Przykuwa uwagę zawarte w nim stwierdzenie, że pracownicy: KC, komitetów wojewódzkich (dalej KW), komitetów powiatowych (dalej KP) i „innych komitetów partyjnych” – stanowiący aparat pomocniczy wszystkich instancji partyjnych, podejmujących uchwały o znaczeniu politycznym i gospodarczym oraz w sprawach dotyczących obronności Kraju – są w szczególności zobowiązani do przestrzegania wyżej wymienionej tajemnicy¹⁶. Główny przejaw dbałości kierownictwa PZPR o przestrzeganie tajemnicy partyjnej i służbowej (sic! tu już zastosowano inwersję!) przez „aparatchyków” miało stanowić „przejrzenie [funkcjonariuszy z] aparatu technicznego i biurowego”. Należy przez to rozumieć ich skontrolowanie: w KC przez kierowników jego wydziałów, a w KW przez sekretarzy – pośrednio (mieli oni „zorganizować” owo przejrzanie) – „uwzględniając przeszłość i obecne zachowanie wszystkich pracowników, tak, aby ci którzy z tytułu swej pracy mają dostęp do spraw związanych z tajemnicą partyjną i służbową, dawali gwarancje zachowania jej”¹⁷. Znany mi przykład skutecznego „przejrzewania” tegoż aparatu w KW PZPR w Lublinie, który zaowocował usunięciem z pracy i z partii sekretarki osobistej (za bycie córką „granatowego” policjanta) I sekretarza KW pokazuje, że sekretarze KW zabierali się do wywiązywania się z tego zapisu jak najpoważniej¹⁸.

Jednakże autorzy Uchwały widzieli też potrzebę włączenia do niej, oprócz elementów ściśle politycznych, także innych zagadnień, wiążących się z „pozapolitycznym” skutecznym zabezpieczaniem różnych – zatem również partyjnych – sekretów. Takim, które sprowadzało się do rozwiązań, technik i środków (całego *know how*) stosowanych w działalności kancelaryjnej instytucji państwowych. W odniesieniu także do tego okresu prawdziwa jest opinia Dariusza Magiera, wprost odnosząca się do późnego PRL, wedle którego funkcjonowanie kancelarii pozapartyjnych jednostek organizacyjnych było o wiele sprawniejsze, niż praca kancelarii struktur PZPR¹⁹. W owej partii niewątpliwie zdawano sobie z tego sprawę, a co więcej, na tym polu aktualnie już sięgano po sprawdzone wzorce, np. gdy tworzone projekt „Instrukcji kancelaryjnej dla Komitetów Partyjnych Zjednoczonej Partii Klasy Robotniczej”, będący dosyć wierną kopią instrukcji kancelaryjnej zalecanej okólnikiem nr 4 Prezesa Rady Ministrów z 5 lutego 1948 r.²⁰ Dlaczego nie miano by podjąć próby zastosowania również rozwiązań, służących zabezpieczeniu dokumentów zawierających tajemnice państwową i służbową

¹⁵ Część „instrukcyjna” Uchwały składa się z 3 rozdziałów: I. Wzmożenie ochrony tajemnicy służbowej i partyjnej w aparacie partyjnym, II. Korespondencja w sprawach tajnych i poufnych i III. (najkrótszego) Sprawa zabezpieczenia pomieszczeń i akt.

¹⁶ APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie wzmożenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1949, k. 3.

¹⁷ Tamże, k. 3-4.

¹⁸ T. Czarnota, *Personel kancelaryjny Komitetu Wojewódzkiego PPR/PZPR w Lublinie w latach 1944–1956*, „Kommunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2018, nr 7, s. 334-335.

¹⁹ D. Magier, *Standard kancelaryjny i technika biurowa późnego PRL na przykładzie struktur partii komunistycznej*, „Archiwista Polski” 2013, nr 3(71), k. 24.

²⁰ W. Horst, dz. cyt., s. 138-139.

wprowadzanych w instytucjach państwowych? Stawiając to pytanie przechodzę do zapowiedzianego wcześniej założenia przyświecającego opracowaniu niniejszego artykułu, jakim jest próba porównania kancelaryjnych normatywów partyjnych, skoncentrowanych na ochronie dokumentów zawierających partyjne tajemnice, z ich odpowiednikami wydanymi przez instytucje państwowe, dla wychwycenia podobieństw i różnic. Odnosząc się w tym kontekście do omawianej Uchwały BO KC w sprawie wzmocnienia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej z 3 listopada 1949 r. przyznaję, że dokonałem jej porównania z normatywem, który wydawał się obiecujący pod względem możliwości wychwycenia między nim, a ową uchwałą, pewnego powinowactwa. Jedną z przesłanek skłaniających za akurat takim wyborem było to, że oba normatywy ukazały się w tym samym miesiącu. Wprowadzie ten „państwowy” ma datę wydania o dwa tygodnie późniejszą od Uchwały, ale faktu tego, w kontekście możliwości zaznajomienia się z jego jeszcze nieogłoszoną wersją (przed jego wejściem w życie), przez osoby żywo tym zainteresowane (a przy tym mające tzw. „dojścia”) bym szczególnie nie majoryzował. Wyjaśniam, że chodzi o Instrukcję o zabezpieczeniu tajemnicy państwowej i służbowej w Prezydium Rady Ministrów (dalej PRM), wprowadzoną Zarządzeniem Prezesa Rady Ministrów z 18 listopada 1949 r.²¹ Poza koincydencją czasową między nią, a Uchwałą BO KC, za uwzględnieniem właśnie tej instrukcji przemawia też zawarte we wspomnianym zarządzeniu premiera uzasadnienie jej wydania – przypominające nieco nawiązanie do niżej wymienionego aktu prawnego w Uchwale BO KC – czyli wola uregulowania sposobu zabezpieczania obu wyżej wymienionych tajemnic „po myśli” artykułu 15 wydanego przed niespełna miesiącem Dekretu²². Z pozoru Instrukcja przeznaczona dla PRM wydaje się wykazywać znaczną odmienną w porównaniu z Uchwałą BO KC, chociażby pod względem jej o połowę większych rozmiarów: liczy ona aż siedem (nienumerowanych) rozdziałów i dziewięć stron²³, natomiast Uchwała ma jedynie trzy rozdziały, zajmujące tylko cztery strony²⁴.

Pomijając tą częściowo formalną odmienną Instrukcji dla PRM względem Uchwały BO KC stanowczo stwierdzam, że występuje między nimi wiele podobieństw w wymiarze rzeczowym. Aby można je było z całą wyrazistością dostrzec, przedstawiając je pominę tu występujące naturalnie w obydwu normatywach liczne odniesienia do odmiennych elementów struktur organizacyjnych widocznych w partii i w państwowej instytucji (odbiciem tego jest przykładowo wymienienie w bardzo podobnym kontekście w jednym z normatywów kierowników wydziałów danego komitetu PZPR, zaś w drugim dyrektorów biur w PRM). Owe podobieństwa można zauważyć przede

²¹ Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępnień w Warszawie (dalej IPN BU), sygn. IPN BU 0887/78, Instrukcja o zabezpieczeniu tajemnicy państwowej i służbowej [w Prezydium Rady Ministrów] – załącznik do Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z 18 XI 1949, k. 24-32.

²² Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0887/78, Zarządzenie Prezesa Rady Ministrów z 18 XI 1949 w sprawie Instrukcji o zabezpieczeniu tajemnicy państwowej i służbowej w Prezydium Rady Ministrów, § 1, k. 23.

²³ Owe rozdziały to: [I] Organizacja ochrony tajemnicy (§ 3 - § 5, k. 24-25), [II] Odpowiedzialność za przekroczenie zasad ochrony tajemnicy (§ 6 - § 7, k. 25), [III] Kwalifikowanie spraw (§ 8 - § 14, k. 25-27), [IV] Ogólne przepisy o zabezpieczeniu tajemnicy (§ 15 - § 23, k. 27-29), [V] Manipulacja aktami tajnymi (§ 24 - § 31, k. 29-30), [VI] Wysyłka pism tajnych (§ 32 - § 33, k. 30-31), [VII] Manipulacja aktami poufnymi (§ 34 - § 38, k. 31-32).

²⁴ I Wzmocnienie ochrony tajemnicy służbowej i partyjnej w aparacie partyjnym (k. 3-4), II Korespondencja w sprawach tajnych i poufnych (k. 4-5), III Sprawa zabezpieczenia pomieszczeń i akt (k. 6).

wszystkim w pojawieniu się zarówno w Uchwale BO KC, jak i w Instrukcji dla PRM, całego szeregu pokrewnych lub tych samych zagadnień. A mianowicie:

- modelu nadzoru nad zabezpieczeniem tajemnic – obserwacji podwładnych przez przełożonych pod kątem możliwego naruszenia; w obu przypadkach bezpośredni nadzór mieli sprawować kierownicy poszczególnych komórek organizacyjnych,
- zasad zabezpieczenia pomieszczeń biurowych i samych akt,
- zakazu wynoszenia akt tajnych i poufnych poza gmach – siedzibę komitetu lub urzędu,
- odpowiedzialności za kwalifikowanie do kategorii „tajne” lub „poufne” spraw wszczętych w KC PZPR lub w PRM – było to prerogatywą kierowników wydziałów KC lub „właściwego dyrektora” Biura Prezydium (w KW i KP PZPR należało to do ich sekretarzy).

Na szczególną uwagę zasługują przypadki wystąpienia prawie identycznych lub wręcz identycznych sformułowań. Należą do nich na przykład sposób przechowywania akt tajnych i poufnych: w szafie żelaznej – bądź ogniotrwalej (jak jest w Instrukcji dla PRM), „trudno przesuwalnej i stale zamkniętej”²⁵. Kolejnym jest swoista „higiena” miejsc wykonywania pracy, zgodnie z którą na biurkach pracowników mogły być tylko akta niezbędne do aktualnie wykonywanej pracy, po jej skończeniu, a przed wyjściem, pracownicy mieli zamknąć (w szafie lub w biurku) wszystkie akta oraz zamknąć okna i drzwi na klucz²⁶. Duże podobieństwo występuje też w opisach sposobu oznaczania pism tajnych: należało nanieść w prawym górnym rogu napis „Tajne” (w Uchwale BO KC dopisano również „lub Poufne”). Na pismach należało też wymienić wszystkich adresatów i umieścić „znak [tego], kto je napisał” (w Instrukcji dla PRM dodano tu: „na lewym brzegu ostatniej stronicy”)²⁷. Analogicznie jest ze sposobami kopertowania i oznaczania koperty z pismem tajnym lub poufnym: pismo należało umieścić w mocnej, nieprzejrystej i zalakowanej pieczęcią kopercie, na niej miały być: numer pisma z dziennika, nazwa komórki (czyli wydziału danego komitetu lub biura PRM) wysyłającej, napis „tajne” i dokładny adres odbiorcy. W Instrukcji PRM dodano ponadto, że tą pierwszą kopertę należało z kolei włożyć do drugiej, „mocnej” koperty, bez znaków tajności, zawierającej tylko liczbę dziennika, adres i nazwę komórki wysyłającej²⁸.

²⁵ Por. APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie wzmoczenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1949, k. 6. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0887/78, Instrukcja o zabezpieczeniu tajemnicy państwowej i służbowej [w Prezydium Rady Ministrów] – załącznik do Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z 18 XI 1949, § 22, k. 28.

²⁶ Por. APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie wzmoczenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1949, k. 6. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0887/78, Instrukcja o zabezpieczeniu tajemnicy państwowej i służbowej [w Prezydium Rady Ministrów] – załącznik do Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z 18 XI 1949, § 15 i 16, k. 27-28.

²⁷ Por. APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie wzmoczenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1949, k. 5. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0887/78, Instrukcja o zabezpieczeniu tajemnicy państwowej i służbowej [w Prezydium Rady Ministrów] – załącznik do Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z 18 XI 1949, § 31, k. 30.

²⁸ Por. APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie

Lista większych lub mniejszych podobieństw treściowych między obydwoma normatywami jest dłuższa, ale nie wydaje się bezwzględnie konieczne wymienienie ich wszystkich. Kończąc wątek uchwyconych zbieżności, przedstawię „koronny dowód” na zapożyczenie przez autorów PZPR-owskiego normatywu treści odnalezionych w Instrukcji dla PRM, którą, co warto przypomnieć, wydano blisko dwa tygodnie później. To niepodważalny, bo językowy dowód – z opuszczeniami i błędami, wynikłymi być może z nazbyt pośpiesznego kopiowania lub też uczynionego bez właściwego zrozumienia istoty rzeczy. Chodzi o sformułowania dotyczące postępowania z dubletami kluczy do szaf pancernych z aktami zawierającymi tajemnice państwową lub służbową: Znajdujący się w Instrukcji dla PRM fragment zredagowano następująco: „Wtórnik kluczy [do szaf – T. C.], umieszczone w zalakowanych kopertach, winny być zdane protokolarnie do przechowywania wyznaczonemu w tym celu przez Prezesa Rady Ministrów pracownikowi”. Natomiast w Uchwale BO KC zapisano: „Wtórnik [powinno być: kluczy do szaf – T. C.], zdanie [sic! powinno być: zdane – T. C.] protokółarne [powinno być: protokolarnie] i umieszczone w zalakowanej kopercie, przechowuje się w Komitecie Centralnym i Komitetach Wojewódzkich w Kancelarii Tajnej [...]”²⁹ Końcówka obydwu cytatów wskazuje na odmienności wynikające z zasadniczych różnic strukturalno-organizacyjnych obydwu typów podmiotów – i tutaj „partyjny kopista” błędu nie popełnił, ale ewidentnie zrobił to powyżej, przedstawiając szyk wyrazów, przez co nie wydaje się w pełni jasne, w którym momencie, dzięki komu i właściwie gdzie powinno było nastąpić zalakowanie koperty. Dopelnia to odniesionego wrażenia o niezdatnym i/ lub niedbale przeprowadzonym kopiowaniu, przynajmniej niektórych fragmentów Instrukcji dla PRM, ewentualnie świadczącym o pogubieniu się „partyjnego kopisty” w sensie zawartych w niej sformułowań – bez wątplenia tych, które dotyczyły procedury postępowania z dubletami kluczy od szaf z aktami tajnymi i poufnymi.

Dotychczas, zresztą zgodnie z przyjętym założeniem, skupiałem się na sygnalizowaniu podobieństw treściowych obu normatywów kancelaryjnych, „partyjnego” i „państwowego”. Gwoli ścisłości trzeba też, choćby w minimalnym stopniu, poruszyć kwestię właściwych im odmienności, występowaniu różnych rozwiązań bądź obecności lub braku pewnych zagadnień. Bardziej obszerny z tych normatywów, Instrukcja dla PRM, siłą rzeczy musi zawierać niemało zagadnień, nie mających odpowiedników w Uchwale, np. uregulowania kwestii wypożyczania akt tajnych innym urządzeniom tylko za zgodą Premiera³⁰. Spośród istotniejszych z nich na pewno warta zwrócenia uwagi jest kwestia istnienia skoncentrowanego lub zdekoncentrowanego modelu zarządzania aktami tajnymi i poufnymi. Model skoncentrowany, którego wyrazem było funkcjo-

wzmoczenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1949, k. 6. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0887/78, Instrukcja o zabezpieczeniu tajemnicy państwowej i służbowej [w Prezydium Rady Ministrów] – załącznik do Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z 18 XI 1949, § 32, k. 30.

²⁹ Por. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0887/78, Instrukcja o zabezpieczeniu tajemnicy państwowej i służbowej [w Prezydium Rady Ministrów] – załącznik do Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z 18 XI 1949, § 23, k. 29. APL, KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie wzmoczenia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1949, k. 5.

³⁰ Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0887/78, Instrukcja o zabezpieczeniu tajemnicy państwowej i służbowej [w Prezydium Rady Ministrów] – załącznik do Zarządzenia Prezesa Rady Ministrów z 18 XI 1949, § 18, k. 28.

nowanie pojedynczych Kancelarii Tajnych w KC i w KW oraz powierzenie zadań tych kancelarii sekretarzom (I-szym lub II-gim) KP, występował w komitetach PZPR, natomiast w Prezydium Rady Ministrów funkcjonował model zdekoncentrowany, którego emanacją było z jednej strony istnienie Kancelarii Tajnej (tam np. wykonywano czystopisy), a z drugiej istnienie rejestratur pism tajnych i poufnych dla poszczególnych biur Prezydium oraz spełniających funkcje tych rejestratur i Kancelarii Tajnej sekretariatów: Prezesa i Wiceprezesów Rady Ministrów oraz Podsekretarza Stanu³¹.

Dokonanie „zapożyczeń” w PZPR-owskim normatywie regulującym zarządzanie aktami z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową (względnie partyjną i służbową), z podobnego mu dokumentu proveniencji państwowej w 1949 r., było pierwszym, lecz nie ostatnim tego typu przypadkiem. Kolejnym, który udało mi się uchwycić w źródłach, są przejawy „inspirowania się” autorów rozwiązań umiejscowionych w analogicznym obszarze, a opracowanych na początku lat 70. XX w., na użytek centralnego aparatu partyjnego – „inspirowania się” w tym z kolei przypadku przepisami ujętymi we współczesnej instrukcji dla resortu spraw wewnętrznych. Poniżej przedstawiam zestaw zagadnień występujących odpowiednio: w Instrukcji Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu KC PZPR³², oraz w Instrukcji wzorcowej Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową³³, wskazujących na istnienie między nimi bardzo wyraźnego „powinowactwa”. Naturalnie, występowały między nimi również różnice, ale podobnie jak wcześniej, zacznę od przedstawienia podobieństw.

W obu instrukcjach podobnie opisano to, kogo obowiązuje zachowanie, odpowiednio: tajemnic państwowej i służbowej bądź, uwaga: tajemnicy państwowej i partyjnej („jako rzecz” Instrukcja Sekretariatu KC – zastosowano tu inwersję w porównaniu do wersji z tytułu Instrukcji), a mianowicie każdego pracownika – bądź każdego członka partii – bez względu na zajmowane stanowisko. W Instrukcji MSW dopisano ponadto, że jest to również niezależne od rodzaju pracy i charakteru stosunku pracy³⁴. Następnym pewnego rodzaju podobieństwem jest określenie w obydwu normatywach sposobów zachowania należytej ostrożności przez, odpowiednio: pracowników aparatu KC prowadzących sprawy o charakterze tajnym, bądź pracowników resortu spraw wewnętrznych, posiadających wiadomości stanowiące tajemnicę państwową lub służbową. Nie sposób nie zwrócić uwagi na to, że w Instrukcji Sekretariatu KC kwestii tej poświęcono więcej miejsca, wprowadzając szereg bardzo konkretnych, wręcz kazuistycznych sformułowań (np. nie przekazywania treści dokumentów lub innych materiałów zawierają-

³¹ Tamże, k. 30, § 24, k. 29.

³² AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 95-115.

³³ Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., k. 34-88.

³⁴ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 95. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 4 ust. 1, k. 38.

cych wiadomości o charakterze tajnym w korespondencji jawnej, w rozmowach telefonicznych, dalekopisem itp.)³⁵. Jednocześnie nierzadko występują też sytuacje odwrotne, czyli ujmowanie niektórych zagadnień bardziej szczegółowo w Instrukcji MSW. Jako przykład można wskazać np. kwestię zadbania o zabezpieczenie dokumentów z wiadomościami tajnymi podczas tymczasowej nieobecności pracownika w pomieszczeniu, w którym nad nimi pracował – podczas gdy Instrukcja Sekretariatu KC ogólnie zalecała, aby nie pozostawiano ich bez odpowiedniego zabezpieczenia, Instrukcja MSW, oprócz ogólnego apelu o zastosowanie wszelkich „środków i sposobów”, mających uniemożliwić ujawnienie tajemnic osobom nieuprawnionym, dodatkowo nakazywała, aby „[...] dokumenty te zabezpieczyć w szafie żelaznej, a w przypadku jej braku, oddać na przechowanie w kancelarii tajnej.”³⁶

O wielkiej zbieżności, „partiami” o znamionach identyczności, można mówić w odniesieniu do nakazanego sposobu wprowadzania do środków ewidencji opisów pism zawierających inkryminowane tajemnice. Choć w obu przypadkach występują odmienne dzienniki, to sposób ich wypełniania ujęto tak samo, cytując: „Zapisy w księgach i dziennikach (to w Instrukcji Sekretariatu KC – w Instrukcji MSW jest: „w książkach i dziennikach korespondencyjnych”) – należy wykonywać tylko atramentem (w Instrukcji MSW dodano też w nawiasie: „długopisem”). Poprawki dokonuje się czerwonym atramentem z omówieniem, datą i podpisem dokonującego poprawki.” W Instrukcji MSW dopisano ponadto zdanie o zakazie wycierania i zamazywania zapisów. Kolejna wielka zbieżność treściowa cechująca obydwie normatywy – redakcyjnie (w formie) już nie tak łudząco podobna jak wyżej wymieniona – odnosi się do postępowania z otrzymywaną korespondencją zawierającą tajemnice, którą przed wciągnięciem do dziennika należy opieczetować stemplem wpływu, w którego odcisku powinno się wpisać datę wpływu i ilość załączników. Różnicę stanowią dalsze wymagane elementy wpisu w odcisku, odpowiednio: numer porządkowy z dziennika ewidencji pism tajnych przychodzących (w Instrukcji Sekretariatu KC) oraz ilość arkuszy załączników (w Instrukcji MSW)³⁷. O bardzo znacznym podobieństwie można też mówić w odniesieniu do sposobu doręczania przesyłek zawierających wiadomości stanowiące tajemnicę państwową (względnie zawierających wiadomości tajne, jak jest w Instrukcji Sekretariatu KC) w tej samej miejscowości (względnie w Warszawie, jak jest w Instrukcji Sekretariatu KC), dopuszczalnego wyłącznie przy użyciu służbowego środka lokomocji³⁸. Wielkie podobieństwo wystąpiło też w kontekście przygotowania akt już zała-

³⁵ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 97.

³⁶ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 97. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 8 ust. 6, k. 40.

³⁷ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 105. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 46 i § 47, k. 54.

³⁸ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabez-

twionych, przeznaczonych dla składnicy akt tajnych (według Instrukcji KC) bądź dla archiwum zakładowego akt tajnych (według Instrukcji MSW) tam, gdzie mowa o tym, że: „Dokumenty [...] wszywa się razem do teczki zgodnie z rzeczowym podziałem akt i kwalifikuje się według dokumentu o najwyższej klauzuli tajności.”³⁹ W tym miejscu należy zaznaczyć, że wówczas (początek lat 70. XX w.) wciąż trwały mozolne prace nad zreformowaniem kancelarii KC i stosowanie w nim rzeczowej klasyfikacji akt do końca tej dekady nie zostało unormowane⁴⁰. Powyższy zapis należy zatem uznać za „kalkę” z Instrukcji MSW, nie mającą raczej przełożenia na realia KC PZPR. Zapożyczenie w Instrukcji Sekretariatu KC jest zauważalne także w zapisie dotyczącym „grupowania” w jednej teście wykazów i spisów zdawczo-odbiorczych dokumentów przekazanych do składnicy akt – lub do archiwum, na co zwraca z kolei uwagę Instrukcja MSW – oraz protokołów zniszczenia dokumentów⁴¹.

Następne przykłady zbieżności z cechami identyczności zapisów, zasługują na wyszczególnienie (co niniejszym uczyniono wyróżnieniem akapitowym) z uwagi na to, że zbiegły się w nich podobieństwa, cechujące nie tylko dwie wyżej wymienione instrukcje, lecz dające się zaobserwować także w analizowanej dokładniej w dalszej części artykułu Instrukcji Sekretariatu KW PZPR w Lublinie z czerwca 1973 r. Zacząć można od tych, które odnoszą się do sposobów postępowania przy ekspedycji pism zawierających tajemnice. Pierwszy z zapisów, o które chodzi, podaję w cytacie: „Dokumenty zawierające wiadomości tajne [to określenie z Instrukcji Sekretariatów KC i KW, w Instrukcji MSW jest zamiast niego: „zawierające tajemnicę państwową – T. C.] przeznaczone do wysłania, rejestruje się w dzienniku ewidencyjnym pism tajnych wychodzących [to w Instrukcjach Sekretariatów KC i KW, w Instrukcji MSW jest: „w dzienniku korespondencyjnym” – T. C.], wpisując numer, pod którym dany dokument został zarejestrowany.” W Instrukcji MSW dodano jeszcze „w dzienniku korespondencyjnym”⁴². Innym przykładem zbieżności są opisy przygotowania opakowania, w którym miała

pieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 106. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 58 ust. 2, k. 60.

³⁹ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 108. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 52, § 53 ust. 3, k. 57, 58.

⁴⁰ Zob. W. Horst, dz. cyt., s. 168-174.

⁴¹ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 108. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 54, k. 58.

⁴² AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 106. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu PZPR w świetle przepisów wydanych w 1973 r. przez Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie*, „Kommunizm. System – ludzie – dokumentacja” 2017, nr 6, k. 264. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 50 ust. 1, k. 56.

być wysłana tajna przesyłka. Są one, za wyjątkiem kilku szczegółów, identyczne: „Przesyłki zawierające wiadomości tajne wysyła się [w Instrukcji MSW jest zamiast tego: „stanowiące tajemnicę państwową wysyła kancelaria tajna” – T. C.] w opakowaniu zabezpieczonym taśmą samoklejącą [w Instrukcji Sekretariatu KW dopisano „celofanową” – T. C.], odciskając pieczętkę kauczukową do pakietów w ten sposób, aby odcisk pieczętki znajdował się na taśmie i na opakowaniu.” We fragmentach trzech instrukcji jest także wzmianka o możliwości zastępowania taśmy lakiem⁴³. Ponadto na opakowaniu przesyłki należało wpisać klauzulę tajności, adresata, nadawcę i numery, pod którymi zarejestrowano wysyłane dokumenty w dzienniku korespondencyjnym – trzeba dodać, że w Instrukcji MSW przewidziano jeszcze złożenie podpisu osoby kopertującej⁴⁴. Następnym obszarem, w którym można zaobserwować wierne podobieństwa, jest opis sposobu przygotowania teczek, które miały być przekazane do archiwum (w przypadku Instrukcji Sekretariatu KW w tym kontekście umieszczono kancelarię tajną). Odnośne sformułowanie brzmi: „Dokumenty tworzące akta sprawy przekazuje się do archiwum w teczkach ułożone w kolejności akt sprawy.” Instrukcja MSW jest w tym miejscu wzbogacona o zdanie: „Akta sprawy chronologicznie najwcześniejsze powinny znajdować się na początku teczek.” Ów wątek w każdym z trzech normatywów kończy się zdaniem: „W obrębie akt sprawy [w tym miejscu w Instrukcji MSW pojawia się słowo „poszczególne” – T. C.] dokumenty układa się chronologicznie, poczynając od dokumentu rozpoczynającego sprawę.”⁴⁵ Wyraźna, chociaż częściowa zbieżność, łącząca wszystkie trzy instrukcje, odnosi się do zalecanych elementów opisu tytułowej strony teczek (zewnętrznej), który miały tworzyć: nazwa jednostki i komórki organizacyjnej, klauzula tajności dokumentów w tezcze (w Instrukcji MSW także symbol teczek według wykazu akt) – w lewym górnym rogu, (w Instrukcji MSW także kwalifikacja archiwalna – w prawym górnym rogu), tytuł teczek – na środku, oraz data założenia i zakończenia teczek (w Instrukcji MSW jest także liczba kart w tezcze)⁴⁶. Powyższe przykłady jedno-

⁴³ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 106. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 265. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 50 ust. 1, k. 56-57.

⁴⁴ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 106. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 265. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 51, k. 57.

⁴⁵ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 108. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 266. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 53 ust. 1, k. 57.

⁴⁶ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 108. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 266. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postę-

znacznie wskazują na to, że to partyjni autorzy instrukcji, tworząc ją dokonali licznych „zapożyczeń”, przeprowadzając niekiedy dla swych potrzeb pewne modyfikacje bądź uproszczenia zapisów występujących w Instrukcji MSW.

W tym miejscu trzeba zwrócić uwagę na to, że – podobnie jak zdarzyło się to przeszło dwadzieścia lat wcześniej – czyniąc to, czyli kopiując rozwiązania stosowane w jednej z instytucji państwowych (ewentualnie z innego źródła), niekiedy nie dochowywano należytej staranności, w szczególności polegającej na tym, aby „zapożyczone” rozwiązanie logicznie nie kolidowało którymkolwiek z pozostałymi przepisami występującymi w Instrukcji. W moim przekonaniu popełniono tego rodzaju lapsus podczas redagowania Instrukcji Sekretariatu KW PZPR, w opisanym powyżej ustępie poświęconym uporządkowaniu wewnętrznym teczek przeznaczonych do trwałego przechowywania w kancelarii tajnej w KW. Tym, czemu warto dokładniej się przyjrzeć, jest następujące zdanie „Dokumenty tworzące akta sprawy ułożone są w teczkach [sic!].”⁴⁷ Zdanie to, bez informacji uzupełniającej (jaką podałem już powyżej), dotyczącej usystematyzowania w teczkach akt wedle kolejności spraw – czyli według ich numerów „rejestracyjnych” bądź przynajmniej według dat ich wszczęcia – jest w obecnej formie pozbawione elementarnej wartości informacyjnej i jako przepis w instrukcji właściwie zbędne. Nie sposób rozstrzygnąć, czy błąd popełniono podczas „kopiowania” z Instrukcji Sekretariatu KC czy z normatywu MSW. Inna podobna pomyłka wystąpiła w opisie procedury towarzyszącej korzystaniu z poczty specjalnej. Otóż zarówno w Instrukcji Sekretariatu KC (a także w Instrukcji Sekretariatu KW PZPR), jak i w Instrukcji MSW, występuje identycznie brzmiące zdanie: „Przewożeniem przesyłek zamiejscowych, zawierających wiadomości stanowiące tajemnicę państwową, zajmują się placówki poczty specjalnej resortu spraw wewnętrznych [w Instrukcji Sekretariatu KW PZPR jest: „poczty specjalnej K[omendy] W[ojewódzkiej] MO” – T. C.].”⁴⁸ Jednak jego sens jest nieco inny, gdy uzupełni się ów ustęp o zdania go poprzedzające lub też po nim następujące. W Instrukcji MSW we wcześniejszym paragrafie (§ 57 ust. 1) jest mowa o tym, że „Przekazanie przesyłki poczcie specjalnej odbywa się za pokwitowaniem w rejestrze.” To samo zdanie pojawia się także w Instrukcjach Sekretariatów KC i KW PZPR, ale po pierwszym z wyżej wymienionych zdań, informującym o tym, kto zajmuje się przewożeniem inkryminowanych przesyłek. Umieszczenie go akurat w tym miejscu ma z pewnością o wiele słabsze uzasadnienie od ulokowania w Instrukcji MSW po tamtym zdaniu zastrzeżenia (którego nie ma w Instrukcjach KC i KW), dotyczącego „finału” całej procedury, czyli aktu dostarczenia przesyłki: „Placówki poczty specjalnej wydają przesyłki adresatom wraz z rejestrem tych przesyłek.” Występujący we wszystkich trzech normatywach sztyk zdań, składających się na ów wątek, zdecydowanie „broni się” w przypadku Instrukcji MSW, zupełnie inaczej wygląda to w normatywach

powania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 53 ust. 2, k. 58.

⁴⁷ T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 266.

⁴⁸ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 107. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 265-266. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., k. 76.

PZPR-owskich, w których najwyraźniej pomieszano tryb przekazania przesyłki pocztą specjalnej z trybem doręczenia jej adresatowi. Ale, nawet abstrahując od tego typu „niuansów”, za uznaniem tego za niezbyt fortunne, wybiórcze „zapożyczenie”, przemawia coś więcej. Mianowicie to, że – inaczej niż w Instrukcji MSW, gdzie jest dołączony odpowiedni załącznik (wzór formularza)⁴⁹ – w Instrukcjach KC i KW nigdzie indziej nie występuje ów rejestr, a co za tym idzie, odwołanie się w nich w tym właśnie jednostkowym przypadku do posłużenia się rejestrem do pokwitowania w nim faktu oddania „spec-pocztowcom” tajnej przesyłki, do tego w sytuacji, gdy takowego pokwitowania należałoby raczej dokonać w urzędzeniu kontrolnym przekazującego (np. w dzienniku), a nie odbierającego, jest co najmniej zadziwiająca i potęguje wrażenie popełnienia po prostu błędu wynikającego z niezrozumienia zawilości procedury. Jak czytelnik na pewno zauważył, nie był to pierwszy i nie będzie także ostatni spośród zaobserwowanych tego typu błędów. W podobnej sytuacji w szkole surowy belfer powiedziałby, że ściągać też trzeba umieć.

Przejdę teraz do przedstawienia listy odmiennych rozwiązań, występujących w Instrukcjach Sekretariatu KC i MSW. Jest ona dosyć długa, podobnie jak znaczna jest ilość występujących między owymi organami różnic: funkcjonalnych, strukturalno-organizacyjnych etc. Z tego powodu ich bardziej obszernie eksponowanie nie wydaje się uzasadnione. Warto jedynie zwrócić uwagę na kilka z nich, o zasadniczym znaczeniu. Takową odmiennością, zaobserwowaną w Instrukcji Sekretariatu KC PZPR (już wcześniej tylko mimochodem zasygnalizowaną), od razu rzucającą się w oczy i najwyraźniej bardzo uzasadnioną, jest wprowadzona do niej wspólna definicja tajemnicy państwowej i partyjnej. To nader istotne novum, odtąd zagości w partyjnej frazeologii na stałe. Stanowiły ją: „[...] wszelkie wiadomości uzyskane przez pracownika w toku wykonywania czynności służbowych, bądź w związku z tymi czynnościami, których przekazanie osobom nieuprawnionym może narazić na szkodę interesy partii lub bezpieczeństwo, bądź inny ważny interes polityczny albo gospodarczy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.”⁵⁰ Faktycznie jest ona swoistą kompilacją zawartych w Instrukcji MSW odniesień do definicji tajemnic państwowej i służbowej, wywiedzionych z kodeksu karnego (jego artykułu 120 § 15 oraz § 16)⁵¹. Konsekwencją tej odmienności są pełne różnic opisy sposobów kwalifikowania wiadomości, stanowiących bądź tajemnicę partyjną i państwową, bądź tajemnicę państwową i służbową. W Instrukcji Sekretariatu KC, mowa o tym że wiadomości stanowiące powyższą tajemnicę partyjną i państwową kwalifikuje się jako: 1) „tajne specjalnego znaczenia” – „[...] wiadomości szczególnie ważne ze względu na obronność lub bezpieczeństwo PRL, bądź mogące narazić na szkodę taktykę działania Partii”, 2) „tajne” – wiadomości, których ujawnienie może narazić na szkodę interes polityczny lub gospodarczy PRL, 3) „poufne” – wiadomości stanowiące tajemnicę służbową i któ-

⁴⁹ Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 58 ust. 1, k. 60.

⁵⁰ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 96.

⁵¹ Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 1, k. 36.

re przeznaczone są do użytku pracowników aparatu KC i podległych instancji, 4) „do użytku wewnątrzpartyjnego”, gdy przeznaczone są do użytku aktywu lub ogółu członków partii⁵². Z kolei w Instrukcji MSW zaznaczono najpierw, że kwalifikowanie odbywa się w oparciu o zawartą w nich treść oraz stosownie do wykazów sporządzonych w myśl § 8 Uchwały nr 128 Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1971 r. w sprawie organizacji ochrony tajemnicy państwowej i służbowej⁵³. Przywołany paragraf rządowej uchwały zawiera obszernie wskazówki metodyczne, dotyczące sporządzania przez kierowników naczelnych i centralnych instytucji państwowych i społecznych wykazów rodzajów wiadomości stanowiących tajemnicę państwową i służbową w instytucjach naczelnych i centralnych oraz podległych im i nadzorowanych przez nie strukturach wszystkich stopni. Z kolei na bazie tych wykazów kierownicy instytucji państwowych i społecznych oraz przewodniczący rad narodowych wszystkich stopni mieli sporządzić szczegółowe wykazy wiadomości stanowiących owe tajemnice, z oznaczeniem klauzul ich tajności⁵⁴. W dalszej kolejności w Instrukcji MSW pojawiła się informacja o podstawowym podziale dokumentów ze względu na zawartą w nich treść, występujących jako jawne oraz zawierające tajemnicę państwową i tajemnicę służbową⁵⁵. Ową klasyfikację rozwinęto, poprzez wymienienie dokumentów zawierających tajemnicę państwową, oznaczanych klauzulami tajne (i cyfrą „0”) oraz „tajne specjalnego znaczenia” (i cyframi „00”) przed numerami rejestracyjnymi, a także dokumentów zawierających tajemnicę służbową oznaczanych klauzulą poufne (i literami „P”), oraz opracowań, wydawnictw i innych materiałów nie zawierających wyżej wymienionych tajemnic, a przeznaczonych do użytku określonych instytucji państwowych lub społecznych, oznaczanych klauzulami „do użytku wewnętrznego” – przeznaczonych wyłącznie do użytku instytucji państwowej lub społecznej, w której zostały opracowane – i „do użytku służbowego” – przeznaczonych również do użytku innych instytucji państwowych lub społecznych⁵⁶. Normatyw MSW nie zawierał nawet lakonicznych charakterystyk treściowych, związanych z owymi klauzulami, czym także różnił się od Instrukcji Sekretariatu KC. Do grupy cechujących obydwie instrukcje odmienności o fundamentalnym znaczeniu zaliczają się z pewnością zapisy, dotyczące różnych modeli zarządzania dokumentami, materiałami etc. zawierającymi odnośne tajemnice. Mianowicie w aparacie KC zaprowadzono model zdekoncentrowany, w którym szereg komórek organizacyjnych – w tym sekretariaty sekretarzy KC, sektory Kancelarii Sekretariatu KC, kancelarie Wydziału Administracyjnego KC, Biura Spraw Kadrowych i Centralnej Kartoteki oraz inne komórki w poszczególnych wydziałach KC (zgodnie z decyzjami ich kierowników) – „pracowało na zasadach kancelarii tajnych” (tzn. przyjmowały dokumenty z wyżej

⁵² AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 96.

⁵³ Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 29 ust. 1, k. 48.

⁵⁴ Tamże, sygn. IPN BU 0887/78, Uchwała nr 128 Rady Ministrów z 2 VII 1971 w sprawie organizacji ochrony tajemnicy państwowej i służbowej, § 8, ust. 1 i 3, k. 36, 37-38.

⁵⁵ Tamże, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 30, k. 49.

⁵⁶ Tamże, § 32 ust. 1 i 3 oraz § 33, k. 50.

wymienioną tajemnicą, prowadziły dla nich urządzenia ewidencyjne i je przechowywały), natomiast w resorcie spraw wewnętrznych podstawowym rozwiązaniem było funkcjonowanie wspólnej kancelarii tajnej, choć dopuszczalne było, na zasadach wyjątku („w uzasadnionych przypadkach”), tworzenie kancelarii tajnych dla poszczególnych lub kilku wydzielonych komórek organizacyjnych w tej samej jednostce organizacyjnej⁵⁷. Na marginesie warto podkreślić, że było to dokładnie odwrotne rozwiązanie w porównaniu z przyjętym w 1949 r. Generalnie Instrukcja MSW jest bez porównania bardziej szczegółowa i kompletna w zestawieniu z partyjnym normatywem, podobnie jak było w przypadku Instrukcji dla PRM i Uchwały BO KC.

Głównym wytlumaczeniem tego faktu mogłoby być to, że wprowadzone do Instrukcji Sekretariatu KC z 1972 r. zalecenia z założenia miały charakter ramowy, co oznaczało, że jej twórcy nie zamierzali lansować zbyt szczegółowych zasad postępowania w sprawach ochrony tajemnicy państwowej i partyjnej dla wszystkich komórek aparatu PZPR, by nie ograniczyć jego inicjatywy i swobody działania w tym zakresie. Inną, nie mniej istotną dla niniejszych rozważań, konsekwencją ramowego charakteru tej Instrukcji, było zawarte w niej wezwanie skierowane do Egzekutyw KW PZPR do opracowania i zatwierdzenia wzorowanych na niej instrukcji w sprawie ochrony owych tajemnic w pracy aparatu KW i KP oraz komitetów miejskich (dalej KM) i dzielnicowych PZPR⁵⁸.

Podległy KC terenowy aparat partyjny naturalnie nie pozostał wobec tego wezwania bierny, o czym może świadczyć zredagowanie i wprowadzenie do użytku odpowiednika owej instrukcji przez KW PZPR w Lublinie w czerwcu 1973 r. (trzeba zaznaczyć, że jej „lubelscy” autorzy wcale wprost się nie powołali na to polecenie z KC), a także, wkrótce po nim – i na jego wyraźne polecenie – przez przynajmniej część (tzn. te bardziej „subordynowane”) podległych mu KP z terenu województwa lubelskiego⁵⁹. Na uwagę zasługuje niewątpliwie to, że tym razem centralne kierownictwo partyjne postanowiło zatroszczyć się o to, aby terenowy aparat PZPR miał do użytku przystosowane do jego specyfiki normatywy, charakteryzujące ową materię. Zupełnie inaczej, niż było ze staraniami czynionymi o recepcję w terenie odnośnych przepisów z końca lat 40. XX w. Wówczas ograniczano się tylko do zadbania o to, aby do ogniw niżej umiejscowionych w hierarchicznej strukturze organizacyjnej partii (np. do KP) dotarły niezmodyfikowane maszynowe odpisy Uchwały BO KC PZPR w sprawie wzmocnienia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z listopada 1949 r.⁶⁰

⁵⁷ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 100, 101, 104. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 38 i § 39, k. 52.

⁵⁸ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 102. Warto zaznaczyć brak wyszczególnienia tu komitetów gminnych (dalej KG) PZPR, wynikający stąd, że wówczas ich jeszcze nie było.

⁵⁹ Zob. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 252-274.

⁶⁰ Zob. APL, KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 494, Uchwała Biura Organizacyjnego KC PZPR w sprawie wzmocnienia ochrony tajemnicy państwowej i służbowej we wszystkich dziedzinach życia publicznego z 3 XI 1959 (błąd w dacie rocznej, powinno być 1949 r.), k. 6-8. Sądząc po dacie odnoszącej

Instrukcja Sekretariatu KW miała być i była wzorowana na tej, którą zatwierdził Sekretariat KC. Ale w niejednym jej fragmencie wykorzystano też inne, od nadesłanych z KC, wzorce rozwiązań. Zważywszy na znaczne podobieństwa treściowe pomiędzy Instrukcjami zatwierdzonymi odpowiednio przez Sekretariaty KC i KW⁶¹, ich całościowe uwypuklanie nie ma uzasadnienia. Lecz tym, co na pewno zasługuje choć na garść uwag, są załączniki do Instrukcji obu Sekretariatów. Co do rzeczowego zakresu, struktury, a nawet użytych sformułowań (dobrych słów) są sobie równe, odpowiednio załączniki nr 2 i nr 3 z Instrukcji Sekretariatu KC z załącznikami nr 1 i 2 z Instrukcji Sekretariatu KW. Różnice między nimi widoczne są przede wszystkim w warstwie odpowiedzialności określonych komórek organizacyjnych (np. Administracji Gmachu KC lub Wydziału Ogólnego KW⁶²) bądź osób (np. kierownika Wydziału lub komórki równorzędnej w KC bądź kierownika kancelarii KW⁶³) za wykonywanie poszczególnych czynności w aparacie KC lub w KW, co wynika zarówno z różnic w strukturze organizacyjnej komitetów obu szczebli, jak i z inaczej zaprojektowanych dla nich modeli zarządzania dokumentami zawierającymi tajemnicę partyjną i państwową: skoncentrowanego bądź zdekoncentrowanego. Można do tego dodać, że w załącznikach do Instrukcji Sekretariatu KC niektóre punkty rozbudowano o dodatkowe podpunkty lub pojedyncze zdania, a nawet pojedyncze słowa. Jako przykład wskazałbym sformułowania dotyczące zasad powielania dokumentów tajnych w KC. Uzupełniono je, dodając do zestawu materiałów wykorzystywanych przy powielaniu (matryc, odbitek) także klisze, zapewne w związku z używaniem w KC fotokopiarek (nie dysponował nimi KW PZPR w Lublinie), oraz wprowadzając wymóg obsługiwania „fotokopiarek i innych aparatów powielających” tylko przez pracowników mających odpowiednie przeszkolenie zawodowe, a także nakaz instalowania ich w wydzielonych pomieszczeniach⁶⁴. Osobny punkt poświęcono opisowi danych, jakie miały być wpisywane do książki przeznaczonyj do dokumentowania pracy urzędów powielających w KC⁶⁵.

się do tej uchwały, wpisanej do Wykazu zdawczo-odbiorczego akt partyjnych zdanych przez tenże KP do Archiwum KW PZPR w Lublinie w dn. 25 maja 1953 r., odpis Uchwały mógł być sporządzony i przesłany do KP w Hrubieszowie pod koniec 1951 r. Zob. tamże, k. 1.

⁶¹ Dotyczące np. przypisania projektom uchwał kolegialnych organów wykonawczych KC i KW oraz kierowanych do nich wniosków personalnych do czasu ich rozpatrzenia klauzuli poufności, zachowywania nadanych przez nadawcę klauzul tajności, przechowywania dokumentów tajnych podczas załatwiania spraw w odpowiednio zabezpieczonych szafach pancernych, używanych dzienników ewidencyjnych i książki doręczeń etc. Por. AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 98, 101, 104, 108. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 264-266.

⁶² Por. AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 110. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 267.

⁶³ Por. AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 111. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 268.

⁶⁴ AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 114-115.

⁶⁵ Należało do owej książki wpisywać: 1) liczbę porządkową i datę, 2) imię i nazwisko osoby zlecającej pracę, 3) tytuł, rodzaj wykonanej pracy, 4) ilość odbitek, format, 5) potwierdzenie odbioru odbitek, 6) przychód - rozchód, stan papieru i matryc. Zob. AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instruk-

Ciekawe i warte odnotowania są duże i oczywiście nieprzypadkowe podobieństwa występujące między wszystkimi trzema analizowanymi normatywami z lat 70. XX w., ale to właśnie dlatego wcześniej już uczyniono. Nawiasem mówiąc, podczas swych normotwórczych działań, „partyjni kopiści” (kompilatorzy) ze szczebla wojewódzkiego też nie ustrzegli się błędów, jakie wcześniej przydarzyły się redaktorom normatywu zatwierdzonego na szczeblu centralnym. Są, jak byli tamci, „winni” bezrefleksyjnego skopiowania treści rozwiązań, odnalezionych w normatywie MSW, a konkretnie elementów procedury korzystania z poczty specjalnej resortu spraw wewnętrznych i używania przy tym nie wymienionego nigdzie indziej rejestru⁶⁶.

Być może jeszcze ciekawsze jest wskazanie różnic występujących między Instrukcjami KC i KW, ze szczególnym uwzględnieniem rozwiązań przyjętych na wojewódzkim szczeblu struktury partyjnej, budzących skojarzenia z tymi, jakie zapisano w wyżej wymienionym normatywie MSW. Jednym z niejednakowych „wewnątrzpartyjnych” rozwiązań jest sposób „prawidłowego kwalifikowania dokumentów i innych materiałów zawierających tajemnicę partyjną i państwową”, sporządzonych bądź w KC bądź w Wydziałach KW, za co odpowiedzialni byli, odpowiednio, kierownicy Wydziałów KC bądź sekretarze KW⁶⁷. Kolejnym odmiennym rozwiązaniem miał być sposób przechowywania ostatecznie załatwionych dokumentów, nie kwalifikujących się do zniszczenia, które w KC miały trafić za pośrednictwem Kancelarii Sekretariatu KC (gdzie była Składnica akt tajnych) do Archiwum KC, natomiast w KW miały one być przechowywane w kancelarii tajnej⁶⁸. W Instrukcji Sekretariatu KC uwzględniono tryb udostępniania danych z dokumentów o charakterze tajnym lub poufnym – czyli zagadnienie w ogóle nie występujące w normatywie opracowanym na szczeblu wojewódzkim⁶⁹. Z kolei w tym ostatnim zawarto zapis, dotyczący zobowiązania Wojewódzkiej Komisji Rewizyjnej do przeprowadzania okresowych kontroli stanu zabezpieczenia i ochrony tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego. W Instrukcji Sekretariatu KC podobny zapis nie wystąpił wcale, jedynie w protokole z posiedzenia tegoż organu wykonawczego KC pojawił się zapis, dotyczący uzupełnienia owego normatywu o sformułowania nakładające na Centralną Komisję Rewizyjną obowiązek przeprowadzania takowych kontroli, a na Centralną Komisję Kontroli Partyjnej obowiązek badania przypadków naruszeń wyżej wymienionej tajemnicy i wyciągania „odpowiednich wniosków”⁷⁰. Za jedną z najważniejszych różnic

cja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 115.

⁶⁶ Zob. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 265-266.

⁶⁷ Por. AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 98. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 264.

⁶⁸ Por. AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 108. T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu PZPR w świetle przepisów wydanych w 1973 r. przez Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie*, „Komunizm. System – ludzie – dokumentacja” 2017, nr 6, k. 266.

⁶⁹ Por. AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 99.

⁷⁰ T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 267. AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Protokół z posiedzenia Sekretariatu KC PZPR z 6 X 1972 r., k. 82.

między obydwooma partyjnymi instrukcjami należy uznać zapisane w nich odmienne modele zarządzania dokumentami i materiałami zawierającymi wiadomości stanowiące tajemnicę partyjną i państwową – czyli model zdekoncentrowany w przypadku KC oraz skoncentrowany w przypadku KW. W warstwie organizacyjno-funkcjonalnej równało się to istnieniu w KW kancelarii tajnej oraz wyznaczeniem w KC wielu różnych komórek organizacyjnych spełniających jej zadania⁷¹.

Stan, w którym obraz struktur partyjnych na szczeblach centralnym i wojewódzkim był konglomeratem podobieństw i różnic, czyni poniekąd zrozumiałym to, że w „województwach partyjnych” musiano przynajmniej częściowo inspirować się innymi normatywami z zakresu zabezpieczania dokumentów z tajemnicami, niż Instrukcja Sekretariatu KC. Wydaje się bardzo prawdopodobne, że wybór padł na Instrukcję wzorcową MSW. Zarówno w niej, jak i w Instrukcji Sekretariatu KW są osobne rozdziały, zatytułowane „Funkcjonowanie kancelarii tajnej” oraz „Obowiązki kierownika kancelarii tajnej”. Pierwszy z nich zaczyna niemal identycznie zredagowana charakterystyka zadań kancelarii tajnej, czyli przyjmowanie, rejestrowanie, przechowywanie, przekazywanie i wysyłanie przez nią dokumentów, zawierających tajemnicę partyjną i państwową (Instrukcja Sekretariatu KW) bądź tajemnicę państwową (Instrukcja MSW). Ale poza identycznością tytułu („Funkcjonowanie kancelarii tajnej”), noszące go rozdziały obu Instrukcji, generalnie nie wykazują zbyt wielu wzajemnych zbieżności. Można je uchwycić w sposobie opisywania opakowań przesyłek przeznaczonych do ekspedycji oraz we wskazówkach, dotyczących ułożenia akt wewnątrz teczek przewidzianych do oddania do archiwum (w Instrukcji Sekretariatu KW mowa w tym kontekście o oddawaniu ich kancelarii tajnej). Dużo więcej zbieżności pojawia się w „Obowiązках kierownika kancelarii tajnej”. Ich ogólny zakres scharakteryzowano w Instrukcjach przy użyciu niemal identycznych słów i składni, a chodzi o: kierowanie całokształtem pracy kancelarii tajnej oraz nadzór nad obiegiem dokumentów zawierających wiadomości stanowiące tajemnicę – partyjną i państwową (w Instrukcji Sekretariatu KW) lub państwową (w Instrukcji MSW), przeprowadzanie przynajmniej raz w roku (w Instrukcji Sekretariatu KW) bądź raz na pół roku (w Instrukcji MSW) kontroli stanu zabezpieczenia dokumentów powierzonych pracownikom do załatwienia⁷². Wiele podobieństw zawiera też dalsza charakterystyka zadań nałożonych na kierownika kancelarii tajnej, choć tu łatwo też uchwycić pewne odmienności, dotyczące np. zadbania o zwrócenie przez pracowników po skończonej pracy dokumentów do kancelarii tajnej (jeżeli I sekretarz KW podjął taką decyzję), oraz sprawowania nadzoru nad pracą maszynistek upoważnionych do wykonywania dokumentów zawierających wiadomości stanowiące tajemnicę państwową (ustęp znajdujący się tylko w Instrukcji MSW)⁷³.

⁷¹ T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 263. AAN, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36, Instrukcja Sekretariatu KC PZPR w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu Komitetu Centralnego PZPR, wrzesień 1972 r., k. 100, 101, 104.

⁷² T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 266. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcową Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 55 ust. 1, k. 58-59.

⁷³ T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 266. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcową Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępo-

Podobieństwa między owymi instrukcjami (KW i MSW) nie ograniczają się do elementów występujących w dwóch wyżej wymienionych rozdziałach, zwłaszcza w tym odnoszącym się do obowiązków kierownika kancelarii tajnej. Można je uchwycić np. w odniesieniu do procedury sporządzania odpisu lub wyciągu z dokumentu z wiadomościami stanowiącymi chronione tajemnice, zgodnie z którą wymagało to zgody – I sekretarza (Instrukcja Sekretariatu KW) bądź kierownika jednostki organizacyjnej (Instrukcja MSW) – potwierdzonej jego podpisem na oryginale dokumentu⁷⁴. Kolejną zbieżność można zauważyć w trybie postępowania w sytuacji stwierdzenia braku dokumentów lub załączników w otrzymanej przesyłce, co miało skutkować sporządzeniem stosownego protokołu w dwóch egzemplarzach, z których jeden miał trafić do nadawcy, a drugi miał pozostać w kancelarii tajnej⁷⁵. Ostatnia zbieżność dotyczy warunków dopuszczalności doręczenia (w Instrukcji MSW jest: „w obrocie krajowym”) przesyłek zawierających wiadomości o charakterze poufnym (w Instrukcji MSW jest: „stanowiących tajemnicę służbową”) jako przesyłek poleconych przez urzędy pocztowe, ale bez umieszczania na zewnętrznym opakowaniu klauzuli „poufne” lub liter „Pf”⁷⁶.

Dotychczas skupiałem się na kwestiach konstruowania partyjnych normatywów służących zabezpieczeniu tajemnicy partyjnej i państwowej metodą „inspirowania się” dla osiągnięcia tego celu przepisami wydanymi dla instytucji państwowych, względnie – jak w przypadku terenowych struktur partyjnych – „inspirowania się” przez te ostatnie również przepisami wydanymi w pierwszym rządzie na własny użytek przez centralne kierownictwo partii. Chciałbym rozwinąć ten ostatni wątek w odniesieniu do schyłkowego okresu istnienia PZPR (lat 80. XX w.), ku czemu szczególnym powodem jest opracowanie wówczas (grudzień 1982 r.) bezprecedensowej całościowej regulacji działalności kancelaryjnej ogółu ogniw struktury organizacyjnej tej partii, obejmującej oprócz instrukcji kancelaryjnej i strukturalno-rzeczowego wykazu akt, także Instrukcję Sekretariatu KC zawierającą zasady ochrony powyższej tajemnicy⁷⁷. Przedstawienia najistotniejszych rozwiązań zawartych w tym ostatnim, z założenia kompleksowym – nieramowym – normatywie dokonam, czyniąc jednocześnie porównanie między nim, a innym, opracowanym wkrótce po nim (wszedł w życie w lutym 1983 r.), podobnym normatywem, o nazwie Tryb postępowania w sprawie zabezpieczenia tajemnicy służbowej (dalej „Tryb”), przeznaczonym dla niewielkiego terenowego komponentu aparatu partyjnego, jakim były Rejonowe

wania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 55 ust. 2 pkt. 2, k. 59.

⁷⁴ T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 264. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 36 ust. 1 i 3, k. 51.

⁷⁵ T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 265. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 43, k. 53.

⁷⁶ T. Czarnota, *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej*, k. 266. Archiwum IPN BU w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, Instrukcja wzorcowa Ministra Spraw Wewnętrznych o zasadach i sposobie postępowania w kraju z wiadomościami stanowiącymi tajemnicę państwową i służbową. Projekt, Warszawa 1972 r., § 59 ust. 2, k. 61-62.

⁷⁷ APL, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 4174, Instrukcja Sekretariatu KC w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego, Warszawa, grudzień 1982, k. 24-31.

Ośrodki Pracy Partyjnej (dalej ROPP), a konkretnie ROPP PZPR działający w Kraśniku⁷⁸. ROPP powstawały od początku 1982 r., były ogniwem pośrednim między KW PZPR, a instancjami I stopnia (KG, KM, KM-G) i organizacjami partyjnymi – tym ostatnim miały zapewniać wszechstronną pomoc, realizując bieżące zadania nakreślone przez kierownictwo KW i kontrolując realizację uchwał KC i KW w terenie⁷⁹. ROPP funkcjonowały na prawach terenowych wydziałów KW, ich podstawowymi kompetencjami było między innymi kierowanie instancjami partyjnymi I stopnia, integracja aktywu partyjnego, usprawnianie przepływu informacji, oraz usprawnienie i organizacja działalności propagandowej PZPR⁸⁰. Kraśnicki ROPP był jednym z siedmiu (w Puławach, Rykach, Lublinie, Łęcznej, Lubartowie, Kraśniku i Opolu Lubelskim) utworzonych w województwie lubelskim w 1982 r.⁸¹

Wśród całkowitych zbieżności i podobieństw dających się uchwycić w Instrukcji Sekretariatu KC i w „Trybie” na pierwszym miejscu należy wymienić niemal identycznie sformułowaną definicję tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego. Stanowią ją „wszelkie materiały i wiadomości [w „Trybie” ostały się tylko „wiadomości” – T. C.], z którymi mają do czynienia pracownicy w toku wykonywania czynności służbowych, a których przekazywanie osobom nieuprawnionym może narazić na szkodę interesy partii lub bezpieczeństwo państwa [w „Trybie” słowo „państwa” pominięto – T. C.], bądź inny ważny interes polityczny albo gospodarczy kraju”⁸². Jej wersja z „Trybu” – właściwie nie należało by w ogóle dopuszczać istnienia możliwości choćby minimalnie różniącej się wykładni w tak zasadniczej kwestii – najpierw uściśla, że chodzi o pracę aparatu ROPP, chyba niepotrzebnie. Zaś w dosyć wiernie powtórzonym zakończeniu definicji opuszczono niektóre zagrożone „wartości”, a zaakcentowano możliwość narazienia na szkodę jedynie „interesów partii bądź innego ważnego interesu politycznego”⁸³. Sporo podobieństw występuje między zdefiniowanym w Instrukcji zakresem obowiązków pracowników aparatu partyjnego, a – jak ujęto to w „Trybie” – zestawem obowiązujących pracowników ROPP zachowań i postaw w kontekście wymaganej dbałości o ochronę tajemnicy partyjnej i państwowej. Chodzi o zalecenia tj. 1) nieprzekazywanie treści materiałów (w „Trybie” jest tu też słowo „dokumentów”), zawierających wiadomości o charakterze tajnym i poufnym w korespondencji jawnej, w rozmowach telefonicznych, dalekopisem oraz w rozmowach prywatnych i wystąpieniach publicznych, oraz 2) niepozostawianie dokumentów lub innych materiałów tajnych bez odpowiedniego zabezpieczenia w czasie nieobecności w pokoju (względnie w pomieszczeniu służbowym, jak ujęto to w „Trybie”). Można tu dostrzec pewne zniuansowanie zbieżności, np. nieinformowanie o załatwianych sprawach tajnych innych pracowników, jeśli nie jest to konieczne ze względów merytorycznych (obecne tyl-

⁷⁸ Tamże, ROPP w Kraśniku, sygn. 73, Tryb postępowania w sprawie zabezpieczenia tajemnicy służbowej Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej w Kraśniku, [10 I 1983 r.], k. 67-70.

⁷⁹ APL, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 3183, Propozycje Wydziału Polityczno-Organizacyjnego KW w Lublinie do funkcjonowania ROPP, 21 I 1982, k. 222-223.

⁸⁰ D. Magier, *Rejonowy Ośrodek Pracy Partyjnej w Radzynie Podlaskim (1982-1989) – element struktury organizacyjnej PZPR, aktotwórca, zespół archiwalny*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2016, nr 7(9), k. 39.

⁸¹ APL, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 227, Protokół z posiedzenia Egzekutywy KW z 13 I 1982, k. 14, 16-18.

⁸² Tamże, sygn. 4174, Instrukcja Sekretariatu KC w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego, Warszawa, grudzień 1982, k. 24.

⁸³ APL, ROPP w Kraśniku, sygn. 73, Tryb postępowania w sprawie zabezpieczenia tajemnicy służbowej Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej w Kraśniku, [10 I 1983 r.], k. 67.

Tym, co od razu zwraca uwagę w „Trybie” dla kraśnickiego ROPP, jest informacja, jakoby uregulowano w nim tylko problemy wiążące się z tajemnicą służbową. Nie jest to prawdą, gdyż zawiera on cały szereg przepisów odnoszących się do zabezpieczania tajemnicy partyjnej i państwowej. Błąd ten może być konsekwencją wprowadzenia do instrukcji kancelaryjnej dla owego ROPP – „Tryb” jest do niej załącznikiem nr 4 – zapisu, zgodnie z którym „Z uwagi na kryterium tajemnicy służbowej [sic!] korespondencję [prowadzoną przez ROPP dzieli się na – T. C.] jawną, poufną, tajną.”⁹¹ Tymczasem w „Trybie” już na samym początku obwieszcza się, że do zadań wszystkich pracowników ROPP należy zabezpieczanie tajemnicy partyjnej i państwowej, a dalej notyfikuje się to, że wiadomości stanowiące ową tajemnicę kwalifikuje się do czterech wyżej wymienionych klauzul, z których tylko jedna, czyli „poufne”, obejmuje wiadomości stanowiące tajemnicę służbową⁹². Sytuacja ta wpisuje się w „niekrótką tradycję” popełniania błędów przy redagowaniu treści normatywów, służących zabezpieczeniu tajemnicy partyjnej i państwowej. Istotną odmiennością „Trybu”, być może nawet jego deficytem, jest nieuwzględnienie w nim faktycznej definicji „prowadzenia dokumentacji tajnej”, przez którą, zgodnie z Instrukcją Sekretariatu KC, należy rozumieć prowadzenie rejestrów pism i materiałów tajnych wychodzących i przychodzących, oraz książek doręczeń pism tajnych, przesyłanie dokumentów i materiałów tajnych, ich przechowywanie, archiwizowanie tych, które nie kwalifikowały się do zniszczenia, oraz zniszczenie lub zwrot do nadawcy wykorzystanych dokumentów⁹³. Duża część różnic między obydwoma normatywami wynika z oczywistych odmienności funkcjonalnych i dotyczących struktur organizacyjnych aparatu komitetów różnych szczebli, oraz skromniejszych uprawnień i takiejże „mikrostruktury”, jaką był ROPP. Łatwo je dostrzec we fragmentach Instrukcji Sekretariatu KC z informacjami dotyczącymi uprawnień statutowych instancji partyjnych, takich jak ten, gdzie zapisano to, że protokoły posiedzeń organów wykonawczych instancji partyjnych oznaczane są klauzulą „tajne” – jeśli zaś na posiedzeniu będą omawiane „problemy mające istotne znaczenie dla interesów bezpieczeństwa państwa”, wówczas kierownik Kancelarii Sekretariatu KC lub sekretarz KW zadecydują o nadaniu im klauzuli „tajne specjalnego znaczenia”⁹⁴. Występują również w opisie postępowania z taśmami magnetofonowymi lub magnetowidowymi z utrwalonym przebiegiem konferencji, obejmującymi zagadnienia stanowiące tajemnicę partyjną i państwową, które powinny być rejestrowane i przechowywane w sposób gwarantujący ochronę ich tajemnicy (do taśm należało dołączyć metryczkę z datą nagrania i nazwiskiem obsługującego urządzenie oraz numerem pod którym zarejestrowano taśmę w rejestrze – w metryczce należało również wpisywać personalia osób odtwarzających taśmę lub ją przepisujących oraz tego, który to zlecił, zaś w przypadku likwidacji nagrania fakt ten należało odnotować w rejestrze wraz z podpisem likwida-

pieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego, Warszawa, grudzień 1982, k. 24. Tamże, ROPP w Kraśniku, sygn. 73, Tryb postępowania w sprawie zabezpieczenia tajemnicy służbowej Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej w Kraśniku, [10 I 1983 r.], k. 70.

⁹¹ APL, ROPP w Kraśniku, sygn. 73, Instrukcja kancelaryjna Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej w Kraśniku, 10 I 1983 r., k. 60.

⁹² Tamże, k. 67, 68.

⁹³ APL, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 4174, Instrukcja Sekretariatu KC w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego, Warszawa, grudzień 1982, k. 26-27.

⁹⁴ Tamże, k. 25-26.

tora⁹⁵. W „Trybie” opracowanym dla ROPP całkowicie pominięto zawarty w Instrukcji Sekretariatu KC opis postępowania z ostatecznie załatwionymi dokumentami z wiadomościami tajnymi – albo kwalifikującymi się do dalszego przechowywania, albo też nie, czyli przeznaczonymi do zniszczenia. Te pierwsze miały zostać przekazane do właściwego archiwum partii zgodnie z zasadami instrukcji kancelaryjnej z 1982 r.⁹⁶ (na przekazywanych teczkach z dokumentami trzeba było umieścić klauzulę tajności), te drugie natomiast należało zniszczyć pod nadzorem uprawnionej osoby, co miało być odnotowane w rejestrze i potwierdzone protokołem zniszczenia. „Decyzję o zachowaniu lub zniszczeniu dokumentów tajnych podejmuje kierownik wydziału KC lub sekretarz KW oraz I sekretarz instancji I stopnia i Komitetu Zakładowego w porozumieniu z kierownikiem odpowiedniego archiwum partii.”⁹⁷ Tu trzeba nadmienić, że wspólnym dla całej wojewódzkiej organizacji partyjnej było Archiwum KW PZPR, nie występowało ono w żadnym innym ogniwie. Odmienności są widoczne także w zawartej w Instrukcji Sekretariatu KC charakterystyce osób odpowiedzialnych za prawidłową kwalifikację dokumentów i innych materiałów zawierających tajemnicę partyjną i państwową, która spoczywała bądź na kierownikach wydziałów KC i KW oraz na sekretarzach instancji I stopnia i komitetów zakładowych (w „Trybie” w tym kontekście pojawiają się kierownik ROPP i jego zastępca)⁹⁸. Kolejny obszar, gdzie uwidaczniają się różnice, stanowią niektóre aspekty powielania dokumentów. W Instrukcji Sekretariatu KC zapisano, że decyzję o powieleniu pisma tajnego oraz o ilości kopii podejmuje kierownik komórki, w której powstało pismo (lub upoważniona przez niego osoba). Z kolei w „Trybie”, podobnie jak w wyżej opisanym przypadku, w tym kontekście pojawiają się znowu kierownik ROPP i jego zastępca⁹⁹. Nadzór nad powielaniem pism tajnych miał, zgodnie z Instrukcją Sekretariatu KC, sprawować upoważniony pracownik wyżej wymienionej komórki lub kierownik powielarni. Natomiast w „Trybie” nadzorowanie powielani należało do kierownika kancelarii ROPP¹⁰⁰. Tu oprócz kwestii różnic w obrębie struktur organizacyjnych pewną rolę najwyraźniej odgrywał też odmienny model zarządzania ochroną dokumentów z wyżej wymienioną tajemnicą, który w przypadku ROPP miał bezspornie skoncentrowaną postać. Z drugiej strony daje się zauważyć pewną oryginalność „Trybu”, mianowicie w kontekście zadań związanych z silnie chronioną ewidencją

⁹⁵ Tamże, k. 28-29

⁹⁶ Zob. APL, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 4174, Instrukcja Sekretariatu KC w sprawie dokumentacji partyjnej w komitetach i organizacjach PZPR, Warszawa, grudzień 1982, k. 12-13.

⁹⁷ Tamże, Instrukcja Sekretariatu KC w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego, Warszawa, grudzień 1982, k. 28.

⁹⁸ Por. APL, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 4174, Instrukcja Sekretariatu KC w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego, Warszawa, grudzień 1982, k. 25. Tamże, ROPP w Kraśniku, sygn. 73, Tryb postępowania w sprawie zabezpieczenia tajemnicy służbowej Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej w Kraśniku, [10 I 1983 r.], k. 68.

⁹⁹ Por. tamże, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 4174, Instrukcja Sekretariatu KC w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego, Warszawa, grudzień 1982, k. 28. Tamże, ROPP w Kraśniku, sygn. 73, Tryb postępowania w sprawie zabezpieczenia tajemnicy służbowej Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej w Kraśniku, [10 I 1983 r.], k. 69.

¹⁰⁰ Por. tamże, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 4174, Instrukcja Sekretariatu KC w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego, Warszawa, grudzień 1982, k. 27-28. Tamże, ROPP w Kraśniku, sygn. 73, Tryb postępowania w sprawie zabezpieczenia tajemnicy służbowej Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej w Kraśniku, [10 I 1983 r.], k. 69.

partyjną i obowiązkami, należącymi do pracującego na tym odcinku instruktora ROPP. Jej wyrazem był zrobiony „dla ewidencji” wyjątek od podstawowego sposobu przechowywania kluczy od pomieszczeń służbowych ROPP, które winny znajdować się w jego kancelarii i za które po godzinach pracy odpowiadał dozorca. Klucze od ewidencji miał przechowywać bezpośrednio instruktor ewidencji, zaś ich duplikat powinien znajdować się u kierownika ROPP¹⁰¹. Generalnie należy stwierdzić, że Instrukcja, licząca prawie 7,5 zapisanych stron, jest po prostu bardziej kompleksowym i bogatym w liczne szczegóły¹⁰², skierowanym do wszystkich ogniw struktury partyjnej „pionowym” normatywem, z którym nie może się równać niespełna 3,5 stronicowy „Tryb” opracowany w krańskim ROPP. Ale, co ciekawe, w tym kontekście warto podkreślić to, że autor tego ostatniego dokumentu, kierownik owego ROPP, włączył do niego punkt, zgodnie z którym z jego treścią mieli się zapoznać I sekretarze KM, KG i komitetów zakładowych znajdujących się w tym rejonie, chociaż do owych komitetów odnosił się zaledwie jeden punkt, związany z klauzulowaniem kierowanych do nich wniosków w sprawach personalnych¹⁰³.

Instrukcja Sekretariatu KC z grudnia 1982 r., będąca w odróżnieniu od wcześniejszych normatywów na wskroś pionową, nie zawierała niektórych sformułowań, które by w bardzo wyrazisty i stanowczy sposób ujmowały inkryminowane problemy specyficzne dla określonego odbiorcy, skutkiem czego niejedna raczej oczywista odmienność, oddająca np. realia funkcjonowania KC oraz instancji I stopnia, czyli KG, KM lub KM-G, nie została w niej wystarczająco wyeksponowana. Tym też można chyba tłumaczyć opracowanie wyżej wymienionego „Trybu” dla ROPP w ciągu niespełna miesiąca od wydania owej Instrukcji. Ale skutkiem tego jest również pewna – być może relatywna – nieprzejrzystość w materii zalecanego modelu zarządzania dokumentami zawierającymi tajemnicę partyjną i państwową. O ile pewne cechy prawdopodobieństwa miałyby twierdzenie, że na szczeblu centralnym w dalszym ciągu (od lat 70.) miał istnieć model zdekoncentrowany, a na najniższych szczeblach struktury PZPR miał „niepodzielnie panować” model skoncentrowany, o tyle kwestia ta w odniesieniu do środka tejże hierarchii, czyli szczebla wojewódzkiego, w świetle przepisów wyżej wymienionego normatywu przedstawia się mniej wyraziście. Choć możliwe, że za rozstrzygające wątpliwości w tej materii ,powinno się uznać zacytowane sformułowanie: „Prowadzeniem dokumentacji tajnej zajmują się kierownicy lub upoważnieni pracownicy kancelarii wszystkich szczebli.”¹⁰⁴ Choć owo sformułowanie (zob. powyżej) nie

¹⁰¹ Tamże, ROPP w Kraśniku, sygn. 73, Tryb postępowania w sprawie zabezpieczenia tajemnicy służbowej Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej w Kraśniku, [10 I 1983 r.], k. 68, 69.

¹⁰² Np. takie jak: reguły udostępniania danych z dokumentów tajnych – jedynie za zgodą kierownika wydziału KC, sekretarza KW, sekretarzy instancji I stopnia lub sekretarzy KZ i po odnotowaniu tego w rejestrze dokumentów tajnych z określeniem formy i zakresu udostępnienia, tryb przekazywania pracownikom aparatu do załatwienia dokumentów i innych materiałów do załatwienia za pokwitowaniem w tym samym rejestrze, zasady postępowania z dokumentami podczas czasowego opuszczania miejsc pracy lub po jej zakończeniu. Zob. APL, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 4174, Instrukcja Sekretariatu KC w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego, Warszawa, grudzień 1982, k. 26, 29.

¹⁰³ Tamże, ROPP w Kraśniku, sygn. 73, Tryb postępowania w sprawie zabezpieczenia tajemnicy służbowej Rejonowego Ośrodka Pracy Partyjnej w Kraśniku, [10 I 1983 r.], k. 70, 68.

¹⁰⁴ Tamże, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 4174, Instrukcja Sekretariatu KC w sprawie zabezpieczenia tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu partyjnego, Warszawa, grudzień 1982, k. 26.

wyczerpuje ogółu działań, wiążących się z zarządzaniem dokumentami zawierającymi tajemnicę państwową i partyjną – za część z nich (np. jej prawidłową kwalifikację oraz za należyte zabezpieczenie dokumentów tajnych i poufnych) odpowiadali inni funkcjonariusze aparatu PZPR¹⁰⁵. Dodatkowo można odnotować także to, że poszczególne czynności (np. dystrybucja materiałów tajnych nadsyłanych do komitetów z zewnątrz”) były z osobna opisane, jako zastrzeżone dla Kancelarii Sekretariatu KC i pozostałych kancelarii w komitetach niższych szczebli¹⁰⁶. Być może należy to uznać za słabość tego typu uregulowań. Prawdopodobnie skutkiem tego mogło być również opracowanie i wprowadzenie w życie Instrukcji dla kancelarii tajnej KW PZPR w Lublinie w 1987 r.¹⁰⁷

* * *

Obserwacja praktyk stanowienia w PZPR normatywów kancelaryjnych, służących do ochrony dokumentów i innych materiałów z jej tajemnicami, skłania do kilku konkluzji. Bodaj w żadnym przypadku nie odbyło się to dzięki własnemu, samodzielnemu i „szczerze komunistycznemu” wysiłkowi intelektualnemu, za to raczej notorycznie uciekano się do korzystania z cudzych, sprawdzonych i niedawno wdrożonych rozwiązań, z którymi się na różne sposoby zaznajamiano. Oczywiście sięgano po takie wsparcie tylko u przyjaźnie nastawionych krajowych instytucji – częstokroć tego samego systemu, bądź czyniono tak w ramach wspierania siebie nawzajem w obrębie tej samej partyjnej struktury organizacyjnej (jedno ogniwo drugiemu), bądź też uzyskiwano w jakiejś mierze wsparcie także od „Wielkiego Brata” ze wschodu. Impulsem, który wywierał wpływ na inicjowanie tej swoistej normotwórczej działalności, były akty powszechnie obowiązującego prawa określające zręby systemu ochrony tajemnicy państwowej i służbowej na czele z Dekretem z października 1949 r. i Ustawą z grudnia 1982 r. oraz, po części, także z Uchwałą nr 128 Rady Ministrów z dnia 2 lipca 1971 r. w sprawie organizacji ochrony tajemnicy państwowej i służbowej. Z dorobku prawodawstwa i cudzej aktywności w zakresie stanowienia adekwatnych dokumentów organizacyjnych korzystano, ale tam, gdzie było to konieczne, partia zdobywała się na oryginalność, np. wtedy gdy pojawiła się potrzeba zdefiniowania tajemnicy partyjnej (partyjnej i państwowej) bądź „dostosowania” treści niektórych klauzul niejawności. W niemalym stopniu oryginalne były także postanowienia w sprawie implementowania bądź skoncentrowanego bądź zdekoncentrowanego modelu zarządzania dokumentami z tajemnicami wymagającymi ochrony. Partyjni twórcy normatywów mających wspomagać ochronę tajemnic PZPR, niejednokrotnie popełniali przy ich redagowaniu różne błędy, ale ogólny bilans z perspektywy istniejących ówczesnie w tym zakresie potrzeb tej partii, mimo sceptycyzmu i uśmiechów spod nosa u współczesnego badacza, wypadł najwyraźniej korzystnie. A na popełnionych przez nich błędach być może i dziś ktoś może się czegoś nauczyć.

¹⁰⁵ Tamże, k. 25, 29.

¹⁰⁶ Tamże, k. 26.

¹⁰⁷ Zob. APL, KW PZPR (II) w Lublinie, sygn. 637, Instrukcja pracy Kancelarii Tajnej KW PZPR [w Lublinie] i obiegu dokumentów niejawnych, 14 III 1987, k. 1-3.

REFERENCES**Archival sources:**

Archiwum Akt Nowych w Warszawie, KC PZPR w Warszawie, sygn. VII-36

Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej Biuro Udostępnień w Warszawie, sygn. IPN BU 0296/141, t. 3, IPN BU 0887/78

Archiwum Państwowe w Lublinie: KW PZPR w Lublinie, sygn. 530, 1113; KW PZPR 1975-1990 [KW PZPR (II)] w Lublinie, sygn. 227, 637, 4174; KP PZPR w Hrubieszowie, sygn. 494; ROPP w Kraśniku, sygn. 73

Printed sources:

Dekret z 26 X 1949 r. o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej (Dz. U. nr 55, poz. 437)

Ustawa z 14 XII 1982 o ochronie tajemnicy państwowej i służbowej (Dz. U. nr 40, poz. 271)

Studies:

Czarnota T., *Personel kancelaryjny Komitetu Wojewódzkiego PPR/PZPR w Lublinie w latach 1944–1956*, „Komunizm: system – ludzie – dokumentacja” 2018, nr 7

Czarnota T., *Zabezpieczenie tajemnicy partyjnej i państwowej w pracy aparatu PZPR w świetle przepisów wydanych w 1973 r. przez Komitet Wojewódzki PZPR w Lublinie*, „Komunizm. System – ludzie – dokumentacja” 2017, nr 6,

Horst W., *Kancelarie i archiwa Centralnego Komitetu Wykonawczego Polskiej Partii Socjalistycznej, Komitetu Centralnego Polskiej Partii Robotniczej i Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (1944-1990)*, Warszawa 2006

Magier D., *Rejonowy Ośrodek Pracy Partyjnej w Radzynie Podlaskim (1982-1989) – element struktury organizacyjnej PZPR, aktotwórca, zespół archiwalny*, „Archiwa – Kancelarie – Zbiory” 2016, nr 7(9)

Magier D., *Standard kancelaryjny i technika biurowa późnego PRL na przykładzie struktur partii komunistycznej*, „Archiwista Polski” 2013, nr 3(71)

